

Kopečný, František

[Chloupek, Jan. Pověry o češtině]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1969, vol. 18, iss. A17, pp. 173-174

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101063>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Cet ouvrage de M. Ullmann — ainsi que son *Précis de sémantique française* élaboré sur les mêmes bases théoriques — rendra toujours des services inappréciables à tous les sémanticiens par la richesse des idées et la perfection de leur présentation.

Otto Ducháček

Jan Chloupek: **Pověry o češtině**. Edice Host do domu sv. 8; Blok, Brno 1968.

Pověry o češtině jsou knížka vtipná, čtivá a poučná. Je to soubor Chloupkových sloupků, uveřejňovaných v denním tisku, v Čs. novináři a v Hostu do domu. Vtip prozrazuje kromě nadpisu už samo rozvržení látky do třinácti kapitol, každá reprezentuje nějakou „pověru“: Např. že jazyk nedělá člověka, že na nějakém tom slovíčku nezáleží, že slušné vyjadřování je přežitek, ale zase např. že „jen nižepsaný veleuctivě dojde svého“ — že jazykovedci všecko zmožou anebo alespoň za všecko mohou atp. Přestože je Chloupkova knížka v konkurenční nevhodě proti staršímu a náročnějšímu Danešovu Malému průvodci po dnešní češtině, získává své oprávnění právě přijetím této jiné roviny přístupu k věci, zaměřením na co nejširší kruhy, volbou stylu vtipných causerií. Popularizace tu nezlehčuje úkol, spíše naopak. A nejde také na úkor odbornosti. Jan Chloupek prozrazuje jak odbornou erudici, tak také stylové mistrovství¹ v rovině, kterou si zvolil. Našel jsem vlastně v knize jedinou nepřesnost (název rostliny *hořec* stojí v kontextu, který napovídá jeho souvislost s *horou* místo s *hořký*, sr. něm. *Bitterwurz* a v češtině viz řidší obdobné *sladec* „osladič“). Je vyvážena důmyslným podáním výkladů jiných, poučných někdy i pro profesionální etymology. Výklad o původu rčení „okurková sezóna“ by čtenář marně hledal v běžných slovnících. Rozvádět ho šíře není v takové knížce na místě; snad mohla při zmínce o židovském žargonovém východisku *zóress- und jókresszeit* přibýt jen poznámka, že k obměně v příslušné německé *Saure-Gurken-Zeit* přispěla patrně berlínská výslovnost *g* jako *j*. Zato mezi rčením *běž se vycpat* a jeho zajímavým reálněhistorickým východiskem zůstává výkladový hiát: jak došlo k tomuto imperativu, vlastně nevíme. Velmi zdárně, a to znamená v našem případě uváženě, se vyrovnává Chloupek s pedagogickým posláním, které je u takových publikací i u Daneše i u Chloupka samozřejmé. Bylo by lehké citovat na to spoustu dokladů, které by ilustrovaly, že samozřejmý požadavek výchovy k jazykové kultuře se na hony liší od překonaného purismu.² Pro tyto doklady ať se čtenáři obrátí ke knížce samé, vřele jim to doporučuji. Také překladatelům, těm zejm. str. 97. Bohužel ani rejstřík tu nezachycuje všecko výkladové bohatství. Sám se zase omezím na jistou připomínku oponentskou: Ačkoliv aulorovi nechybí příslušná dávka potřebné (někdy moudře ironické) shovívavosti a ačkoli sám dobře ví a správně dokumentuje, že není chyba jako chyba, přesto zabočuje bezděky někde do příkřejšího ironického tónu tam, kde by mělo jít spíš o vážnější zamyšlení a upozornění. Jsou totiž chyby, které bezděky prozrazují skutečný stav jazykového povědomí. A jen složitost jazykové situace nedovoluje takového „odchylky“ jazykového povědomí odstranit přípuštěním jich do jazykové normy — jako je už přípuštěn akuz. sg. neutra *ho*, jako jistě bude genitiv-akuzativ *jej* ap. Ale se všemi případy se nejde takto prostě vyrovnat. Sem patří např. chyby jako „padli jsme, *aby* vy *jste žili*“ (nápis na vrahovské škole), „*aby* my, kteří zůstáváme, *jsme* si uvědomili“ (bohužel nezaznamenaný přibližně takto znějící doklad z některého dubnového čísla Rudého práva z r. 1966), „*ne že by* sice *byl* jsem tak zdrženlivý“ (Bezruč; v Kunzově Korespondenci dopis č. 8), prozrazující těsné sepětí kondicionálu s präteritem v povědomí všech českých mluvčích. A do téže linie patří i Chloupkem citovaný doklad „*jedině spojenými silami* dospějeme k cíli“. Říká sice, že „hrubá(?) jazyková chyba ... není na celém diskusním příspěvku to nejhorší“, ale z kontextu vyplývá, že také ji činí kritériem fráзовitosti citovaného projevu. Jenže taková hyperkorektnost se zaslechne i v projevech nefráзовitých, slyšel jsem právě včera, jak řidička v tramvaji radila tazateli „*projděte tady mezi těma budovami*“, netřeba připomínat, že takové tvary byly časté v ústech barokních kazatelů, ostatně i polský Tuwimův verš „*zdziwionemi oczu* patrzę na ciebie“ je projevem téže jazykové situace. Ne s přísným od-

¹ „Takto se myslím *nepraví*“ na str. 98 lze hodnotit kladně, sotva však str. 55 „ani božský Hareba v brance nic *nepodělal*“.

² Jen zcela výjimečně se s ním setká: když např. vzhledem k tomu, že se rakety „odpalují“ zcela jinak, nežli střely, dává přednost méně užívanému „vypouštět rakety“ (ale nedělá to mentorsky).

sudkem, ale spíš s jistou nostalgií se dívám na znemožňování takových „hyperkorektních“ tvarů v knižním jazyce, jazyce, který naproti tomu bez shovívavosti vynucuje tvary jen na *-y/-i* u maskulin a neuter. Jakživ nepochopím, proč by musilo být nesprávné „mezi stupněmi oltářů“, když jediným důvodem je justament o nepřipustění variant tolerovaných ještě aspoň do jisté míry Gebauerem, když jinak jsou právě dnes varianty v oblastech jiných připouštěny dost liberálně.

Budiž mi prominut tento trochu obšírnější exkurs. Vyplynul ze zaujetí pro dobrou knížku, ze snahy o případné její vylepšení při dalším vydání, které si patrně pro dost malý náklad 1200 výtisků brzy vynutí.

František Kopečný

Jacques Veyrenc: Les formes concurrentes du gérondif passé en russe. Paris 1962, 298 p. (Thèse principale pour le doctorat ès lettres. Présentée à la faculté des lettres de l'université de Paris.)

Речь идет о книге, посвященной исследованию семантики и функций параллельных форм деепричастий прошедшего времени на *-e* и на *-вши* (*-вшишь*). В руки рецензента она по воле судьбы попала с большим опозданием после своего выхода в свет, однако было бы очень жаль не обратить на нее внимание грамматистов-русистов. Ее автор, молодой профессор Жак Веранк, на основе детального микроанализа стремится в ней пролить свет на затруднительную тему, не получившую до сих пор подобающей обработки даже со стороны русских языковедов, хотя литература о деепричастиях (и причастиях) в русском языке и в других славянских языках постоянно разрастается. Избранный фрагмент грамматической системы исследуется диахронически, причем в центре внимания стоит линия развития 17—20 веков по настоящее время (на фоне заимствованных основных данных по исходному состоянию в древнейшем русском языке и с солидными собственными зондами по 15—16 вв.). Обширный, добросовестный труд бесспорно заслуживает высокой оценки, так как он дает богатый языковой материал и много интересных наблюдений, вскрывая даже некоторые новые, пока что не высказанные общие закономерности.

В основе работы лежит правильная мысль о том, что различие в области форм (*-e/-вши*) не может не сопровождаться различием семантики. Подтвердить это положение анализируемыми фактами речи и установить природу соответственного семантического различия (с его исторической изменчивостью) в плане языка требовало, несомненно, кропотливого труда. Можно согласиться с принципиальным разделением материала на два раздела, следующие за предварительными вводными замечаниями (стр. 5—22): в первом разделе содержится анализ деепричастных форм совершенного вида (стр. 23 до 165), а во втором — несовершенного вида (стр. 167—237). Первый раздел намечает сначала общую историческую динамику сосуществования параллельных форм, „долгой“ (*-вши*) и „краткой“ (*-e*). Долгая форма, всегда свойственная прежде всего народной речи, все реже встречается в настоящее время в литературном языке, достигнув кульминационного пункта своей частотности в 19 в. (особенно у Гоголя и Щедрина), после явного преобладания краткой формы в 18 в., рекомендованной М. В. Ломоносовым; у отдельных литераторов наблюдаются значительные расхождения. По поводу семантики В. устанавливает, что форма *-вши* наделена большей адъективностью (вследствие своей близости к причастным формам на *-вший*), почему ее употребление связано прежде всего с позицией, занимаемой также именем прилагательным, т. е. с позицией предикативного определителя (тип *он стоит покрасневши*) и именного предиката (тип *он покрасневши*, в перфектном значении), между тем как краткая форма, в большей степени „глагольная“, всегда преобладает в позиции второстепенного сказуемого (по автору — в аппозитивной функции, тип *покраснев, он себя выдал*), как будто замещая собою финитную форму на *-а*; корреляция эта формулируется в виде интересного обобщающего правила (ср. стр. 126: „... la fréquence d'emploi du gérondif passé de type long est inversement proportionnelle au coefficient de dissociation caractéristique de l'apposition“). Понятно, что в рамках всего первого раздела немало внимания уделяется историческому взаимоотношению конкурирующих возвратных форм, краткой и долгой (напр. *умылся / умывшишь*), и что освещаются также парадигматические связи всех партиципальных форм в целом, в частности связь деепричастия с причастием (здесь В., между прочим, формулирует следующее любопытное обобщение применительно к русскому языку и его диалек-